

MOLIYAVIY HISOBOTNING XALQARO STANDARTLARI (MHXS) ASOSIDA INVESTITSILAR HISOBINI TASHKIL ETISH

Xasanova Xusnoraxon Faxriddinovna

Alfraganus university dotsenti, PhD

Annotatsiya. O‘zbekiston respublikasida moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida tayyorlangan konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot muvofiqlashtirish uchun investitsiyalar hisobini takomillashtirish tartibga solingan.

Kalit so‘zlar. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari, konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot, investitsiyalar hisobot, assotsiyalashgan korxona.

Аннотация. В Республике Узбекистан совершенствование учета инвестиций регламентируется в целях гармонизации консолидированной финансовой отчетности, подготовленной на основе международных стандартов финансовой отчетности.

Ключевые слова: Международные стандарты финансовой отчетности, консолидированная финансовая отчетность, инвестиционная отчетность, ассоциированное предприятие.

Abstract. In the Republic of Uzbekistan, the improvement of investment accounting is regulated in order to harmonize consolidated financial statements prepared on the basis of international financial reporting standards.

Keywords: International standards of financial reporting, consolidated financial reporting, investment reporting, associated enterprise.

Kirish. O‘zbekiston Respublikasida konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotni takomillashtirish, shu jumladan, konsolidatsiyalashgan guruh tarkibini belgilash tartibi quyidagi ro‘yxatda keltirilgan bir qator me‘yoriy-huquqiy hujjatlar orqali tartibga solinadi: 1) O‘zbekiston Respublikasining 2016 yil 13 apreldagi “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuniga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish haqidagi O‘RQ-404-son Qonuni (yangi tahrirda); 2) O‘zbekiston Respublikasining 2015 yil 3 iyundagi “Qimmatli qog‘ozlar bozori to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuniga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish haqida”gi O‘RQ-387-son Qonuni (yangi tahrirda); 3) O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 fevraldagi “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4611-son qarori; 4) MHXS (IFRS) 10 “Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot”; 5)MHXS (IAS) 28 “Ta’sir ostidagi tashkilotlarga va qo‘shma korxonalarga investitsiyalar”; 6) MHXS (IFRS) 3 “Biznes birlashuvlari”; 7) MHXS (IFRS) 11 “Birgalikdagi faoliyat bo‘yicha kelishuvlar”; 8) MHXS (IFRS) 12 “Boshqa tashkilotlardagi ulushlarni yoritib berish”.

Bizningcha, konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot o‘zida birlashgan bosh, sho‘ba, ta’sir ostidagi tashkilot va qo‘shma nazorat qilinadigan korxonalar shaxslar

guruhining hisobot topshirish sanasiga mulkiy va moliyaviy holati hamda hisobot davri holatiga moliyaviy natijalarini tavsiflovchi ko'rsatkichlarning ma'lum qoidalar bo'yicha birlashgan tizimini ifodalaydi.

Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot- bu bosh korxona va uning sho'ba korxonalarining aktivlari, majburiyatlari, kapitali, daromad va xarajatlari, pul mablag'lari oqimlari yagona iqtisodiy faoliyat subyektining aktivlari, majburiyatlari, kapitali, daromad va xarajatlari, pul mablag'lari oqimlari sifatida taqdim etiladigan kompaniyalar guruhining moliyaviy hisobotidir. Aynan shunday ta'rif MHXS (IFRS) 10 "Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot" da keltirilgan[1].

Yuqorida biz konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotda investitsiyalar hisobining ba'zi qismlarini ko'rdik.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. Quyida esa xorijiy olimlarning fikrlari bilan tanishamiz. L.P.Krasnov, N.G.Bolshakov, L.G.Kuznetsov, S.I.Puchkov, O.B.Lixachev kabi rossiyalik mualliflarning tadqiqotlarida asosan chet elda konsolidatsiyalashgan hisobotlar tuzilmasligi va ularda "investitsiyalar hisobi" hisobga olinmasligi to'g'risida eslatma bor edi. Shuningdek, ularning ishlarida nazariya, uslub va uslubiyotning ko'plab savollari yoritilmagan, konsolidatsiyalashgan hisobotni tuzish savollari esa yuzaki ko'rib chiqilgan.

Bugungi kunda energetika yo'nalishidagi aksiyadorlik kompaniyalarida nazariya, uslubiyot va hisobot ta'minotini tashkillashtirish savollari tahlil qilinmasdan qolmoqda, konsolidatsiyalashgan hisobotning predmeti, vazifalari, taqdim etish mazmunining ilmiy asosi yo'q.

Avvalambor, konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotning tavsiflanishiga, uning mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlarida tushunilishiga, konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotning farqlari bilan aniq qaror qabul qilinishiga e'tibor qaratish zarur.

Z.M. Aliyev o'zining ilmiy tadqiqotida quyidagicha ta'kidlaydi: "MHXS Kengashi o'zining qarorini shu bilan izohlaydiki, hisobot (shu jumladan, konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot) asosli iqtisodiy qarorlarni qabul qilish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar, ya'ni kompaniya (kompaniyalar guruhi)ning moliyaviy holati, faoliyatining moliyaviy natijalari to'g'risidagi ma'lumotlarda keng doiradagi foydalanuvchilarning ehtiyojlarini qondirishi shart. Bundan tashqari, agar faoliyati guruh ichidagi boshqa kompaniyalar faoliyatidan ajralib turadigan kompaniyaning moliyaviy ko'rsatkichlari sezilarli darajada katta bo'lsa, bunday kompaniyaning konsolidatsiya perimetridan chiqarilishi moliyaviy hisobot foydalanuvchilari tomonidan qabul qilinadigan iqtisodiy qarorlarga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, ya'ni buning oqibati – konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot maqsadlarining buzilishi bo'lishi mumkin"[2].

V.M. Golikovning fikricha, konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot o'zining hajmi, tarkibi, mazmuni va ahamiyati jihatidan mulkdorlar soni cheklangan, boshqaruv tizimi sodda, faoliyati hajmi tor bo'lgan yakka tashkilotlarning buxgalteriya (moliyaviy) hisobotiga nisbatan ancha keng tushuncha. Konsolidatsiyalashgan hisobot ko'p hollarda transmilliy xarakter kasb etadi va

aynan shuning uchun uni xalqaro darajada tartibga solish talab etiladi[3].

Ye.Yu.Volkova o'z ilmiy ishida konsolidatsiyalashgan hisobot – bu xalqaro standartlar tamoyillari, talablari, taxminlari asosida guruh a'zolarining moliyaviy va nomoliyaviy ma'lumotlarini birlashtirish yordamida shakllantirilgan, moliyaviy-xo'jalik faoliyati to'g'risidagi axborotlarni ochiqalaydigan va korxonalarining konsolidatsiyalashgan guruhini yagona xo'jalik subyekti sifatida tasavvur qilish imkonini beradigan moliyaviy hisobot ekanligini ta'kidlaydi[4].

Iqtisodchi olim O.Sobirov ta'kidlashicha, respublikamizdagi barcha xo'jalik yurituvchi subyektlarda moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlarni (MHXS) talablar darajasida yuritish iqtisodiyotga xorijiy investitsiyalar olib kirish hajmining oshishiga olib keladi[5].

Tadqiqot metodologiyasi. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida investitsiyalar hisobini tashkil etish masalalarini o'rganishda mantiqiy fikrlash, dalillar to'plash, tasavvur etish, qiyoslash, shakllantirish va muammoni qo'yish kabi tadqiqot metodlaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Investitsiyalar hisobi – zamonaviy xalqaro buxgalteriya va moliya hisobining eng murakkab, shuningdek, milliy va shu jumladan, xalqaro standartlarning tartibga solinmagan jihatlaridan biridir.

“Investitsiyalar hisobi” - tushunchasi “Bir guruhdagi faoliyatni hisobga olish va konsolidatsiya hisobi masalalariga tegishli bo'lgan yagona standartlar talablarining, shuningdek, korxona investitsiyalari to'g'risidagi axborotlarning ochiqalanishi bo'yicha talablarning o'rnatilishi moliyaviy hisobotning xalqaro jarayondagi eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi.

“Investitsiyalar hisobi” - bosh korxona ozining korxonasi(sho'ba korxonalari, assotsiyalashgan korxona, qo'shma korxonalar, ta'sir ostidagi tashkilotlar va boshqa birlashmaydigan birliklar)ga sarmoya kiritgan aktivlarini tan olish, baholash, nazorat qilish va moliyaviy hisobotda tog'ri aks ettirish.

MHXS (IAS) 27 va PKR (SIC) 12 sharhida keltirilgan mavjud jamlanmaga yondashuvlarning nomuvofiqligini, shuningdek, qo'shma korxonalaridagi ulushlarni MHXS (IAS) 31ga muvofiq hisobga olishdagi farqlarni bartaraf etish maqsadida, MHXS Kengashi tomonidan MHXS (IFRS) 10 “Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobot”, MHXS (IFRS) 11 “Birgalikdagi faoliyat to'g'risidagi kelishuv”, MHXS (IFRS) 12 “Boshqa kompaniyalarda ulushbay ishtirok etish to'g'risidagi axborotlarni ochiqlash” standartlari qabul qilindiki, bu o'zida tashkilotning boshqa korxonalar (sho'ba korxonalari, qo'shma korxonalar, ta'sir ostidagi tashkilotlar va boshqa birlashmaydigan birlikdagi korxonalar) bilan munosabatlari to'g'risidagi axborotlarning ochiqalanishi bo'yicha talablarni o'z ichiga olgan yangi yagona standartni ifodalaydi.

Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotda investitsiyalar hisobi standartlariga taalluqli asosiy moddalar tahlil qilinar ekan, quyidagi xulosalarni chiqarish zarur:

a) “Hisobga olish talablari” bandi shunday talabga aniqlik kiritadiki, bunda bosh tashkilot o'xshash amaliyotlar va shunga o'xshash sharoitlardagi boshqa

holatlarda yagona hisob siyosatidan foydalangan holda konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotni tayyorlashi shart.

b) MHXS (IAS) 27 standartining “Alohida moliyaviy hisobot” bandida sho‘ba korxonalari, ta’sir ostidagi tashkilotlarga kompaniyalar va birgalikda nazorat qilinadigan korxonalarga investitsiyalar hisobi alohida moliyaviy hisobotlar orqali ochib beriladi;

v) qachonki bosh kompaniya (yuqorida ko‘rsatilgan kompaniyadan farqli ravishda) birgalikda nazorat qilinadigan korxona yoki ta’sir ostidagi tashkilotlarga kompaniyaga investitsiyalar bo‘yicha alohida moliyaviy hisobotni tayyorlayotganda, quyidagi ma’lumotlarni yoritib berishi lozim bo‘ladi: hisobot alohida bo‘lgani fakti, shuningdek, bunday hisobotning nima uchun tuzilishi sabablari, agarkı qonunchilik organlari tomonidan talab etilmasa; sho‘ba korxonalari, ta’sir ostidagi tashkilotlarga kompaniyalar va birgalikda nazorat qilinadigan korxonalarga kiritilgan yirik investitsiyalar ro‘yxati va uni hisobga olish usuli, shu jumladan, nomi, ro‘yxatdan o‘tgan yoki joylashgan mamlakati, egalik ulushi yoki ovozlar ulushini yoritish.

Xulosa. Bizningcha, ilmiy tadqiqotlarda konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotni shakllantirish bo‘yicha ko‘plab amaliy masalalar hali ochiqlicha qolmoqda yoki ko‘rib chiqilmagan, jumladan, energetika tarmog‘ida investitsiyalarni hisobga olish xususiyatlari ham yetarlicha tadqiq etilmagan.

Yuqoridagılardan kelib chiqib, biz investitsiyalar hisobini energetika sohasidagi juda katta va dolzarb masala sifatida baholaymiz. Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotda konsolidatsiyaning barcha usullari aniq-ravshan aks ettirilishi lozim. Va albatta, MHXSga muvofiq konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotda investitsiyalarni hisobga olishda ishlatiladigan hisoblarni yoddan chiqarish mumkin emas.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. <https://fin-accounting.ru/ifrs/ifrs10>. МСФО (IFRS) 10 Consolidated Financial Statements. Консолидированная финансовая отчетность.
2. 3.М.Алиев. «Формирование консолидированной финансовой отчетности холдингов в соответствии с международными стандартами финансовой отчетности». Автореферат. -2011.-С.4.
3. Голиков Виктор Михайлович. «Организация и методика аудита консолидированной финансовой отчетности, составленной в соответствии с МСФО». Автореферат. 2007 г. С.15.
4. В.Е Юрьевна. «Формирование и анализ консолидированной финансовой отчетности группы компаний». Автореферат.2010. стр.10.
5. O.Sobirov. Moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlar talablari darajasida takomillashtirish. «Xalqaro moliya va hisob» ilmiy jurnali. № 3, iyun, 2021 yil. ISSN: 2181-1016.